
CLIO EN CONSORTEN

DRS. M. ZAALBERG

De vraag naar het onderscheid tussen literatuur en geschiedschrijving, zoals zich dat laat betrappen in en bij het lezen van de respectievelijke teksten, wordt meestal beantwoord met een simpel: 'geschiedschrijving verwijst naar de historische werkelijkheid, terwijl literatuur fictie is'.

Dit antwoord is om verschillende redenen onbevredigend. In de eerste plaats valt het onderscheid tussen fictie en non-fictie niet samen met dat tussen de twee genres. Immers, het schrijven van fictie is voor de literator geen plicht en voor de historicus geen verbod. Er zijn tal van romanciers die zich pijnlijk scrupuleus van bronnen bedienen en een tot op de komma te verantwoorden verhaal produceren. Auteurs van z.g. 'faction', maar ook een aantal schrijvers van historische romans fourneren hier voorbeelden van. Aan de andere kant zijn er historici — m.n. die van de New Economic History — die zich bezighouden met het ontwerpen en kwantificeren van ficties; want zijn een Verenigde Staten rond 1900 zonder spoorwegen niet net zo fictief als een Verenigd Koninkrijk mét Sherlock Holmes?

In de tweede plaats laat het onderscheid tussen fictie en non-fictie zich niet gemakkelijk aan de tekst aflezen. Onderzoek naar de tekstuele (narratologische) kenmerken van fictie is onvruchtbaar of hoogst discutabel gebleken. Het toekennen van de predikaten 'fictie' en 'non-fictie' is dan ook veeleer een gevolg van de classificaties van een tekst in hetzij literatuur, hetzij geschiedschrijving, dan dat ze, als narratologisch kenmerk, zo'n classificatie entameert.

Het mankeren van kunstgrepen die men uitsluitend in fictie, non-fictie, of zo u wilt, in literatuur of geschiedschrijving tegenkomt, en die het betreffende genre in narratologisch opzicht van het zustergenre zouden kunnen onderscheiden, hoeft geen verbazing te wekken. Er is namelijk weinig dat de historicus in de weg hoeft te staan wanneer hij zich zou willen bedienen van 'flash-back', directe- of indirecte rede, dialoog, 'monologue intérieure' of één van de andere, meestal in de literatuur tot ontwikkeling gekomen kunstgrepen — mits hij zich maar kan verantwoorden met adequaat bronnenmateriaal. Zo laat een dialoog zich bijvoorbeeld goed reconstrueren aan de hand van notulen of van bandopnames.

De druk van verkoopcijfers, evenals de adviezen van sommige mede-wetenschappers zetten de historicus vaak ook aan tot het gebruik van dergelijke narratologische kunstgrepen.

Kan een historicus in veel opzichten de romancier naäpen, deze laatste mag in alle opzichten de historicus imiteren. Talloze schrijvers hebben daadwerkelijk getracht op een dergelijke manier de geloofwaardigheid van hun verhaal te vergroten. En sommige literatuurwetenschappers identificeren het realisme in de roman-kunst dan ook met een schrijfwijze die zich spiegelt aan die van ... de historicus.

Is het op dit punt aangeland, wellicht niet beter de zoektocht naar eventuele tekstuele verschillen tussen de genres te staken, en tot de conclusie te komen dat er geen verschil is en de geschiedschrijving een literair subgenre?

Dit standpunt is verwant aan dat van hen die in het oude en taaie debat over de vraag of de geschiedbeoefening nu een wetenschap of een kunst is, de historiografie bij de laatste scharen. Men beroept zich dan meestal op het feit dat Clio een muze is, en de grote historici als Gibbon of von Ranke de status van kunstenaar niet ontzegd mag worden. De stoffige professor die uitsluitend gortdroge en overgespecialiseerde monografieën produceert, wordt bespot en als Clio's grote vijand afgeschilderd. Degenen die zich hierdoor aangesproken voelen op hun beurt, verwijten hun meer artistieke vakbroeders een gebrek aan wetenschappelijk gehalte en engagement. Het debat vertoont inderdaad een weinig appetijtelijke aanblik.

De wat mildere geesten onder de historici komen doorgaans tot het compromis dat de geschiedbeoefening zowel een kunst als een wetenschap is, waarbij het wetenschappelijk deel vereenzelvigd wordt met het 'harde' geschiedonderzoek, terwijl men het meer 'zachte', literaire aspect belichaamd ziet in de geschiedschrijving. Deze opvatting lijkt te kloppen met de feiten, is in overeenstemming met het gezond verstand, en bezit nog een zekere mate van elegantie ook. Echter, men gaat er m.i. dan ten onrechte van uit dat het wetenschappelijk karakter van het geschiedbedrijf geen eisen stelt aan de geschiedschrijving die haar fundamenteel doen verschillen van de literatuur. En dat is denk ik wél het geval.

Eén van de meest opvallende en karakteristieke eigenschappen van literaire teksten is namelijk dat verschillende lezers een uiteenlopende en soms zelfs tegenstrijdige lezing van één en dezelfde tekst kunnen geven. Een dergelijk fenomeen zal bij geschiedwetenschappelijke teksten weliswaar niet geheel te vermijden zijn, maar is zeker niet wenselijk. Wanneer dezelfde geschiedwetenschappelijke publicatie zich op meerdere, elkaar tegensprekende wijzen laat lezen, dan zal dit misverstanden veroorzaken en de wetenschappelijke discussie tussen de historici vertroebelen. Het wetenschappelijke karakter van de geschiedbeoefening stelt dus eisen aan de geschiedschrijving die haar wezenlijk doen verschillen van de literatuur. Zou men er in slagen de plaatsen aan te wijzen in literaire teksten die verantwoordelijk zijn voor de meerduidigheid van deze teksten, en zou men in staat zijn dat wat zich daar afspeelt onder een meer algemene noemer te brengen, dan is men op het spoor van wat wellicht een dwingend onderscheid tussen de genres literatuur en geschiedschrijving zou kunnen zijn. Recente theorievorming in de analytische filosofie, en met name de ontwikkeling van een semiotiek door Nelson Goodman, kan daarbij behulpzaam zijn.

In het voorwoord zegt Nelson Goodman over zijn *Ways of Worldmaking*:
“(...) *I think of this book as belonging in that mainstream of modern philosophy that began when Kant exchanged the structure of the world for the structure of the mind, continued when C.I. Lewis exchanged the structure of the mind for the structure of concepts, and that now proceeds to exchange the structure of concepts for the structure of the several symbol systems of the sciences, philosophy,*

the arts, perception and everyday discourse"¹. De trend daarbij is wég van een unieke en 'echt' bestaande wereld, naar verschillende, soms tegenstrijdige, maar correcte wereldversies. De juistheid van deze versies moet daarbij niet langer worden beschouwd in termen van een correspondentie met 'naakte' feiten of een 'gegeven' wereld, maar in termen van *fitness* met andere correcte wereldversies. De rol en betekenis van de tekensystemen waarin en waarmee we die versies gestalte geven wint dus enorm aan gewicht en wordt een theorieprobleem van de eerste orde. Zolang er verschillende wereldbeelden bestaan, meent Goodman, "*unity is to be sought not in an ambivalent or neutral something beneath these versions but in an overall organization embracing them*"². Zo'n organisatie tracht Goodman in *Ways of Worldmaking*, maar vooral in *Languages of Art* te construeren. Hij ontwerpt daar op elegante en systematische wijze een taxonomie van de verschillende wijzen van refereren in de wetenschappen, de beeldende kunst, literatuur en andere bereiken. Beethoven's 5e symphonie, Joyce' *Ulysses* en Rembrandt's Nachtwacht evenals het electro—encefalogram en de analoge thermometer krijgen met behulp van strikt omschreven criteria een plaats in zijn tekentheorie toegewezen.

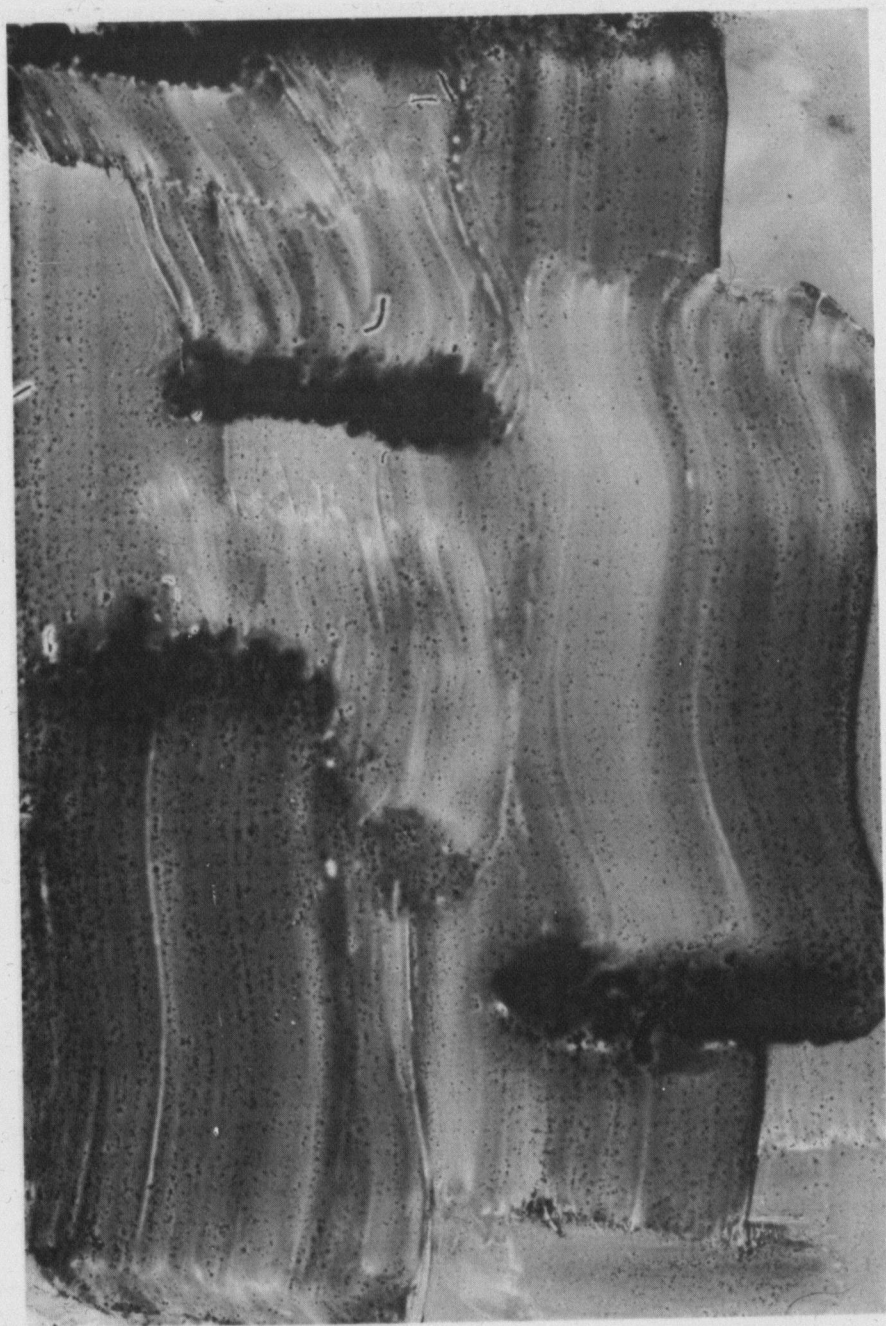
Alleen die elementen van de theorie die relevant zijn voor het begrijpen van het mogelijke verschil tussen literatuur en geschiedschrijving zal ik hier beknopt uiteen trachten te zetten.

Een erg belangrijke manier van refereren is denotatie. Daarbij verwijst een naam, woord, predikaat of een ander z.g. 'label' naar iets anders. Het gedicht:

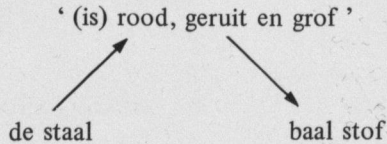
Hier ligt Poot
Hij is dood

is zo'n label. Het is het grafschrift van Hubert Poot, denoteert dit graf, en is dus een label met unieke denotatie. Andere labels hebben geen unieke maar meervoudige denotatie — bijvoorbeeld de omschrijving van een adelaar in een encyclopedie. Weer andere labels zijn meervoudig noch uniek denotatief en mankeren een denotatum. De beschrijving van een Verenigde Staten rond 1900 zonder spoorwegen, of die van een Verenigd Koninkrijk mét Sherlock Holmes zijn voorbeelden van deze categorie labels met een z.g. 'nul—extensie'. Al deze vormen van denotatie zijn gemeengoed in zowel de literatuur als de geschiedschrijving en eventuele verschillen tussen beide genres moet men dus elders zoeken.

Nu is denotatie niet de enige manier van refereren. Minstens zo belangrijk is die waarvan Goodman als de 'ontdekker' aangemerkt zou kunnen worden: exemplificatie. Neem een kleermaker's staal. De staal refereert aan bepaalde eigenschappen die ze bezit en die ze deelt met de baal stof waaruit ze is geknipt. Ze exemplificeert kenmerken als 'rood', 'geruit', 'grof'. '(Is) rood', '(is) geruit', '(is) grof' met andere woorden, zijn labels die op de staal van toepassing zijn, haar denoteren. Exemplificatie is dus een soort converse van denotatie. Wanneer een label een ander label exemplificeert, wordt het gedenoteerd door dat andere label. Nu exemplificeert de staal niet alle labels die er op van toepassing zijn. Ze wordt immers ook gedenoteerd door '(is) 20 x 20 cm' en '(weegt) 30 g', maar exemplificeert haar omvang noch haar gewicht omdat ze nu eenmaal niet aan deze eigenschappen refereert. Een label (de staal) exemplificeert dus die labels die het denoteren én waaraan het refereert. Om één en ander te verduidelijken kun je een referentiële hiërarchie opstellen. Het laagste niveau daarin is dat van de non—en

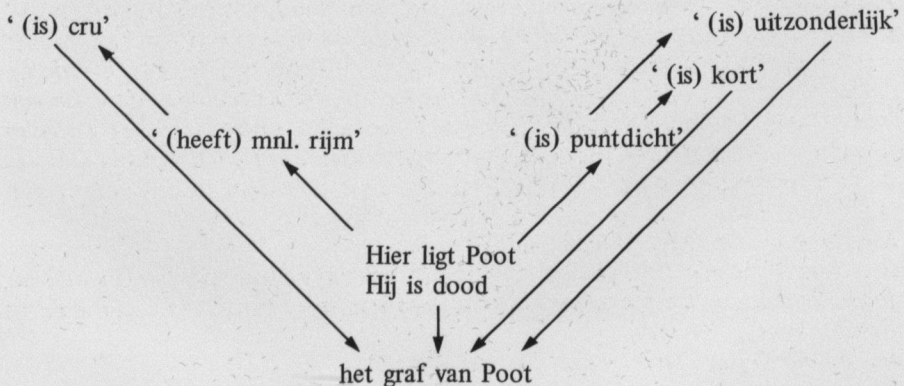
nul-labels. De eerste verdieping bestaat uit labels die deze non-, en nul-labels denoteren. De tweede verdieping wordt ingenomen door labels die hun collega's uit de eerste verdieping denoteren etc. Denotatie wordt weergegeven door een omhooggerichte pijl, exemplificatie door een omhooggerichte pijl. Dus bijvoorbeeld :

Ook in de literatuur worden we vaak met een dergelijke manier van refereren geconfronteerd. Het gedicht van de Schoolmeester was, zoals we hebben gezien een label met unieke denotatie. Maar daarnaast is er ook sprake van exemplificatie. Het is namelijk een voorbeeld van een puntgedicht en bezit als zodanig de eigenschap dat het kort is. Nu was het puntgedicht een zelden gebruikt genre waar het ging om het herdenken van overleden personen. Poot's grafschrift is derhalve een uitzonderlijk gedicht. Voorts bezit het mannelijk eindrijm waarvan men — in tegenstelling tot van de meer zachte en vrouwelijke eindrijm zoals in :

Hier ligt van het Reve
Hij kon niet langer leven

kan zeggen dat ze de eigenschap 'cru' bezit. Het grafschrift wordt dus gedenoteerd door de labels '(is) cru', '(is) kort' en '(is) uitzonderlijk' en refereert m.i. aan deze labels. Wat opvalt is dat '(is) cru', '(is) kort' en '(is) uitzonderlijk' niet alleen betrekking hebben op het grafschrift, maar ook op leven en dood van de dichter. Het gedicht refereert dus op meerdere en complexe wijze aan de werkelijkheid. De referentiële hiërarchie ziet er als volgt uit :

Niet alleen in gedichten, maar ook in de romankunst wordt er vaak gerefereerd met behulp van exemplificatie. Bijvoorbeeld in het volgende fragment uit Louis Couperus' *Iskander* dat handelt over het leven van Alexander de Grote en zijn uiteindelijke ondergang in het decadente Perzië. Het is 333 voor Christus en de slag bij Issus is in volle gang. Darius delft het onderspit en besluit te vluchten. Hij wordt daarbij achtervolgd door Alexander en diens generaal Parmenion.

Dareios had een laatsten blik naar het slagveld. Daar lagen, tusschen de stapels der krijgsknechten en hopliden zijne dappere satrapen en veldheeren, wist hij, Arsakes, Bubakes, Antizyes, Rheomitres, Sabakes en hij had ze zien vallen, van voren allen getroffen, geen enkele in den rug! Maar hij, hij vluchtte, zij dwongen hem te vluchten; hem, het kostbaar symbool zijner eigene goddelijke macht, moesten de zijnen in veiligheid weten!

In de korte uren eens halven dags was deze noodlottigheid reeds voltrokken, o goden! Dareios, in dien laatsten blik, had ook gezien hoe dapper nog zijne laatste, op het veld geblevene cavalerie de Thessalische ruiters weêrhiel, dekkende des Konings aftocht! Vooruit, vooruit, vloten de hengsten nu over de bobbelende, brokkelige, steenige vlakke naar den doolhof der Oostelijke bergpassen ... Dàar was het de wanhoop der verwarring: vooruit, vooruit, vlood wat restte van de Perzische troepen. De dringende ruiters schuurden elkander met de flanken der paarden, zwaar in ijzeren en vergulde plakaten ompantserd: zij wrongen te velen voort ...

Toen, omdat zijne lijfsofficieren hem drongen, steeg Dareios den wagen af, rukte zijn langen mantel los, die hem hinderde, wierp zijn schild en zijn boog van zich en besteede zijn hem zenuwig voor gehouden paard. Vooruit, vooruit, ging het vluchtende en achter zich hoorden de vluchtelingen de vreemde stemmen, de vreemde taal en paardengetrappel: de Macedonische troepen van Parmenion, die hen achtervolgden en zochten hun weg.

Maar het duisterde. De Perzen kenden deze passen; de overwinnaars kenden haar niet. Het waren de kronkelige straten tusschen titanische rotskastelen, waar het Alexandros toe scheen, in de vallende duisternis en hier snellere nacht, roekeloosheid verder voort te jagen den vluchtenden Dareios, in het verdere labyrinth der kloven en nauwe warrelgangen.

—Naar het Perzische kamp! beval Alexandros, onrustig, want de plotse nacht weêrhiel hem huiveringwekkend. In de violette luchten tintelden hoog de eerste sterren. De argyraspiden, de 'agema', wendden rondom hun Koning de paarden en zij zagen plots over de zee, die hier en daar tusschen de klippen en riffen hare kalme einderlijn trok, den rooden gloor van een dag, die voorbij ging en hun had de zege gelaten. Maar zij juichten niet: de rit der ruiters, de marsch der infanterie vorderde te langzaam terug. Plots sloot de bergflank het verre zeegezicht af; de gloor schemerde rossig aan de hooge kartelkam en Alexandros en de zijnen reden over de lijken van mannen en paarden, van Perzen en Thessaliërs. Van verre klonk de Macedonische tuba.

—Hierheen! riepen de stemmen.

Het was of de nacht zich haastte. Over het vreeslijke lijkenpad, tusschen de rots-tafelen, vorderden paarden en mannen strompelend, ter nauwer nood. Alexandros huiverde, koud.

Toen hoorde hij een stem, als buiten een poort :

—Alexandros!

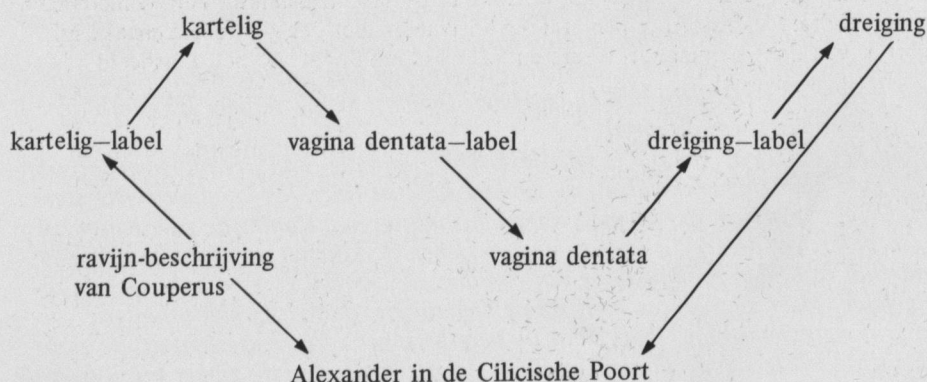
Hij herkende : het juichte in hem op.
 –Hefaïstion! riep hij.
 –Alexandros!

Toen gaf hij een kreet van vreugde. Hij zag zijn vriend wêer, te paard hem op wachtende.

–Dareios is ons ontvlucht! riep Alexander en om zijne blijdschap over Hefaïstion, klonk vreemd blijde ook zijn woord, dat vermeldde Dareios' vlucht, Naar het Perzische kamp! Naar het Perzische kamp!

Hij juichte voor het eerst.³

Wat bevreemdt is de bedrukte stemming onder de Macedoniërs na het behalen van de overwinning op de Perzen, een stemming die voort duurt tot het moment dat men de bergpas achter zich laat en op Alexander's trouwe vriend Hefaïstion stuit. Wat is hiervan de oorzaak? De talloze lijken waarmee het slagveld bezaaid is geven slechts een deel van de verklaring. Want er is meer. De Perzen zijn ontvlucht naar 'het doolhof der Oostelijke bergpassen' waar alleen zij de weg weten. De Macedoniërs kennen de Poort van Cilicië, dit 'labyrinth der kloven en nauwe warrelgangen' niet, dat toegang geeft tot het duistere en geheimzinnige Perzië. De huivering die de in deze fase van de roman nog kuise en eenvoudige Alexander ervaart in de vallende duisternis wordt gemotiveerd door de gelijkenis van de hem omringende 'kartelkam' met de vagina dentata – een veel gebruikt motief in het fin de siècle dat op overeenkomstige wijze ook elders in *Iskander* verwerkt is. Waar Alexander nu voor huivert, zal later zijn ondergang blijken te zijn. Wil men de referentieketting in een hiërarchie weergeven, dan zou ongeveer zó iets ontstaan :

Exemplificatie is een wijze van refereren die in de kunst een zeer belangrijke rol speelt. Een aantal aspecten van het functioneren van kunstwerken in het algemeen, en van literatuur in het bijzonder laat zich gewillig herleiden tot eigenschappen van deze manier van refereren. Wát en hoe precies er geëxemplificeerd wordt is niet altijd duidelijk vast te stellen en hangt sterk af van de context waar-

in het symbool zijn taak vervult. De kleermaker's staal exemplificeert doorgaans haar kleur, patroon en textuur, maar niet haar omvang of gewicht. Opgehouden in antwoord op de vraag 'hoe groot?' of 'hoe zwaar is een kleermaker's staal?', refereert ze wél aan deze eigenschappen. Het grafschrift van Poot verwijst doorgaans niet naar van het Reve's *Raadsel der Onleesbaarheid*, maar in een essay van een literatuurwetenschapper kan dit wél het geval zijn.

Een ander punt is de precisie waarmee een symbool exemplificeert. Refereert de staal aan ' (is) rood ' of aan ' (is) bordeauxrood ' ?; is het gedicht van de Schoolmeester 'cru' of is het té cru om ook niet op een bepaalde manier gevoelig of zelfs verlegen te zijn ?

Wat en hoe precies er geëxemplificeerd wordt is bij een kleermaker's staal nog relatief eenvoudig vast te stellen. Bij meer complexe symbolen, in meer complexe tekensystemen (zoals literatuur) wordt dit een stuk moeilijker en tot op grote hoogte afhankelijk van de literaire competentie en interpretatieve strategie van de lezer. Velen zullen hun referentiële hiërarchie op verschillende wijze marmeren, met andere knooppunten, verschillende labels, dunnere en dikkere betekenis—aders. De hierboven weergegeven interpretaties van Poot's grafschrift en Couperus' *Iskander*-fragment zijn uiteraard geheel de mijnen, en ruil ik graag in voor die van een meer gevoelig lezer, want waaraan een kunstwerk nu precies refereert is iets dat zich makkelijker laat zoeken dan vinden.

Het belang van Goodman's semiotiek kan denk ik moeilijk overschat worden. Hier is met name van belang dat ze ons een middel aan de hand doet waarmee we het fenomeen van de meerduidigheid van literaire teksten wat nader kunnen omschrijven. Deze treedt m.i. op waar in de tekst op exemplificerende wijze wordt gerefereerd, of beter : daar waar ze exemplificerend functioneert, en er geen uitsluitel bestaat over datgene wát er geëxemplificeerd wordt.

Is het dan zo dat er in de literaire tekst geëxemplificeerd wordt en in de historiografische tekst niet ? Neen. Exemplificatie komt niet alleen in de kunsten voor, maar ook in de wetenschap, en niet in de laatste plaats in de geschiedwetenschap. Zodra een historicus een stelling adstrueert met een voorbeeld maakt hij gebruik van deze manier van refereren. De stelling denoteert het voorbeeld ; het voorbeeld — meestal het verslag van een historische gebeurtenis — refereert aan en wordt gedenoteerd door de stelling. De beschrijving van de gebeurtenis, met andere woorden, exemplificeert de stelling, doch er bestaat uitsluitel over dát wat de beschrijving exemplificeert. De stelling wordt met zoveel woorden weergegeven.

En dáár ligt m.i. het mogelijke verschil tussen literatuur en geschiedschrijving: met betrekking tot literaire werken kunnen verschillende lezers een uiteenlopende interpretatie geven van een bepaald fragment omdat er geen zekerheid bestaat of gegeven wordt omtrent de identiteit van de geëxemplificeerde labels . In historiografische teksten daarentegen bestaat er wel duidelijkheid omtrent datgene wat de historicus in het verslag van de historische gebeurtenissen belichaamt, c.q. geëxemplificeerd ziet ; de stelling (het Idealtypus, een moraal of wetmatigheid) wordt met name genoemd. Dat verbaast natuurlijk weinig, want zoals iedere historicus uit eigen ervaring weet zien verschillende geschiedkundigen in dezelfde gebeurtenis vaak volkomen uiteenlopende algemeenheden geïllustreerd. Net als de kleermaker's staal wordt een gebeurtenis in principe door een immense horde van labels (stellingen etc.) gedenoteerd doch zal in verschillende contexten (betogen) aan een steeds wisselende selectie daaruit refereren; en slechts die labels die de ge-

beurtenis denoteren én waar aan wordt gerefereerd, worden door de gebeurtenis geëxemplificeerd. Teneinde misverstanden over de juiste interpretatie van zijn verslag van de historische werkelijkheid te voorkomen, is het dus zaak dat de historicus uitsluitend geeft over de identiteit van de labels die hij er in belichaamt ziet. Alleen zo wordt de eenduidigheid van de tekst gesauveerd en de wetenschappelijke discussie niet onnodig bemoeilijkt. Historiografische publicaties hebben dan ook doorgaans een bijzonder expliciet karakter en laten weinig ruimte voor een (literaire) interpretatie zoals ik die van het *Iskander*-fragment heb gegeven. Vergelijk dit fragment bijvoorbeeld met de beschrijving van Darius' vlucht en achtervolging bij Ulrich Wilcken in diens *Alexander der Grosse* :

(...) als Darius den Alexander heranstürmen sah, wendete er seinen Wagen und eilte in wilder Flucht nach Norden davon. Dies ist der Moment, den das berühmte Alexandermosaik der Casa del Fauno in Pompeji in der dramatischen Zuspitzung des Klitarch zur Darstellung bringt. So sehr es dem Alexander auf die Gewinnung der Person des Grosskönigs ankam, konnte er doch nicht an seine Verfolgung denken, denn erst musste der Kampf gegen die griechischen Söldner und vor allem die Reiterschlacht auf seinem linken Flügel entschieden sein. Hier waren die überlegenen Reiterscharen der Perser gleich zu Beginn über den Pinaros hinübergejagt und hatten sich auf die thessalischen und peloponnesischen Reiter des Parmenio gestürzt, die bald in schwere Bedrängnis gerieten. Es hing alles davon ab, dass hier kein Durchbruch gelang, da sonst Alexanders Stellung hätte umzingelt werden können. Diese Vorgänge am Meere wie im Zentrum zeigen, wie sehr viel gefährlicher diese Schlacht bei Issos als die am Granikos für Alexander gewesen ist. Der Reiterkampf wurde mit grösster Heftigkeit auf beiden Seiten geführt, bis die persischen Reiter erfuhren, dass ihr König sie flüchtend im Stich gelassen hatte. Da wandten auch sie die Rosse zur Flucht und, verfolgt von den thessalischen Reitern, gerieten sie in die immer allgemeiner werdende Flucht der ganzen Armee des Grosskönigs hinein. Sobald die persischen Reiter sich wendeten, hatte Alexander die Verfolgung des Feindes aufgenommen, in der Hoffnung, den Darius noch zu ereilen. Aber dieser hatte bald den Wagen mit einem Pferd vertauscht, hatte sein Königskleid abgeworfen und war unter Zurücklassung von Schild und Bogen entkommen. Die Verfolgung muss den Persern noch ungeheure Verluste gebracht haben, zumal der Amanos nördlich vom Schlachtfeld bald etwas näher an das Meer herantritt und nur eine engere Passage freilässt, in der die fliehenden Massen sich erdrücken mussten. Ptolemaios, der mit Alexander zusammen ritt, erzählt uns, dass sie auf der Verfolgung über eine Schlucht hätten hinüberreiten können, da sie bis obenhin mit Feindesleichen gefüllt war. Als es dunkelte, brach Alexander die Verfolgung ab und kehrte zum Pinaros zurück. ⁴

Het fragment laat zich moeilijk literair lezen. Er wordt niet op een exemplificerende wijze in gerefereerd. Of toch ? Tegen het criterium ter onderscheiding van literatuur en geschiedschrijving zoals ik dat hier voorstel, zijn een aantal bezwaren te maken. Ik wil de lijst uiteraard niet al te lang maken en volstaan met het noemen van één ervan – als een soort voorschot op een eventuele discussie.

Geconfronteerd met deze passage uit Wilcken's biografie zal een historicus snel

door hebben wat voor collega hier aan het woord is. Allerlei termen, maar vooral het onderwerp (de beschrijving van een veldslag) zijn indicaties van Wilcken's geschiedopvatting. Sinds men zich in de geschiedwetenschap gerealiseerd heeft dat er alleen interpretaties van het verleden mogelijk zijn, vormen deze geschiedopvatting en de 'mentale bagage' van de historicus een belangrijk onderdeel van zijn verhaal. Het komt er bij het lezen van een historiografische tekst niet alleen op aan om de vermelde feiten kritisch te toetsen, maar het is tevens zaak de geschiedconceptie en — vooral — de beperkingen ervan bij het interpreteren van de historische werkelijkheid op te sporen en door te krijgen. Alleen al het feit dat de historicus een biografie voor zich heeft geeft hem te kennen dat hij kennelijk bezig is met het product van een collega die er van uit gaat dat de 'grote man' en zijn streven een zeer belangrijke factor zijn in het historisch proces. Voeg daarbij de gewichtige plaats die de directe confrontatie tussen Alexander en Darius in Wilcken's verhaal krijgt toegemeten, en de schrijver wordt al snel gekwalificeerd als aanhanger van wat E.H. Carr de *Good Queen Bess and Bad King John theory of history* noemt. Zo'n kwalificatie geeft allerlei aanwijzingen omtrent de mogelijke strekking en tekortkomingen van het geschiedverhaal dat men leest; zo zal er waarschijnlijk niet veel aandacht aan 'structuren' worden geschonken en zijn de enige cijfers die men kan verwachten die van jaartallen en troepensterktes, terwijl de politiek en het politieke in het centrum van de belangstelling zullen staan.

Is hier nu sprake van exemplificatie? Exemplificatie, zo hadden we gezien was een soort converse van denotatie. Een label A werd geëxemplificeerd door een label B, indien label B door A werd gedenoteerd en er aan label A gerefereerd werd. Nu lijdt het geen twijfel dat bijvoorbeeld het label '(is) geschreven door een aanhanger van de *Good Queen Bess theory of history*' van toepassing is op Wilcken's passage. De vraag is: wordt er ook aan dit label gerefereerd? Ik meen van wel. Wilcken zelf betuigt zich in de inleiding van zijn biografie aanhanger van deze theorie, maar zelfs als hij dat niet gedaan had, zou er binnen de context waarin het geschiedverhaal doorgaans gelezen wordt toch aan zo'n parti-pris gerefereerd worden omdat ze nu eenmaal een zeer belangrijk aspect van het geschiedverhaal vormt. Een referentiële hiërarchie zou er dan ook ongeveer zó uit zien:

'(is) geschreven met veel aandacht voor personen, en met weinig voor structuren etc.'

'(is) geschreven van uit de *Good Queen Bess theory of history*'

het fragment uit Wilcken's biografie

de vlucht van Darius

Maakt dit 'ahnen' van de mentale bagage der historicus de historiografische tekst nu niet, net als het literaire werk, tot een te interpreteren tekst ? Is het geschiedverhaal, net als het literaire verhaal niet iets dat men moet leren lezen, en dat voor de geschiedkundige vaak op exemplificerende wijze refereert, zonder dat er over de identiteit van het geëxemplificeerde label altijd uitsluitel wordt gegeven ? Het antwoord moet m.i. zonder enige reserve bevestigend luiden. Bezien we echter de labels waar aan uiteindelijk gerefereerd wordt, dan blijken dat vooral de vooronderstellingen, vooroordelen en uitgangspunten te zijn van de historicus die aan het woord is. De labels die geëxemplificeerd worden zijn, met andere woorden juist degenen waarvan men zo vaak stelt dat een geschiedwetenschapper ze zich, voor zover als dat maar mogelijk is, bewust zou moeten zijn en expliciet onder woorden zou moeten brengen. De achterliggende gedachte daarbij is, dat het kenbaar maken van deze vooronderstellingen en uitgangspunten de wetenschappelijke discussie vergemakkelijkt ; precies de reden waarom men m.i. exemplificatie zónder nadere aanduiding van het geëxemplificeerde label zou moeten voorkomen. Het beroep op de historicus om zijn uitgangspunten expliciet onder woorden te brengen komt er op neer dat men van hem vraagt uitsluitel te geven over de geschiedconceptie die in zijn verhaal belichaamd wordt, en waar anders op meer impliciete wijze aan gerefereerd zou worden, hetgeen voor het verloop van de wetenschappelijke discussie niet wenselijk is. Bij het 'ahnen' zoals ik het hier beschreven heb, komen we aan de grens van de geldigheid van mijn onderscheidings-criterium — wellicht omdat we zijn aangeland bij de grens van de verwetenschappelijking van de geschiedschrijving.

In dit artikel heb ik getracht de aanzet te leveren tot het ontwerp van een criterium waarmee men een min of meer noodzakelijk onderscheid tussen literatuur en geschiedschrijving in de respectievelijke teksten kan betrappen. Er kleven een aantal bezwaren aan het hier gedane voorstel. Daarvan heb ik er één genoemd en gepoogd te ontzenuwen. Andere bezwaren resteren. Hiertegen over staan echter de voordelen. Het meest belangrijke voordeel lijkt me dat de discussie over de overeenkomsten en verschillen tussen literatuur en geschiedschrijving zich kan gaan afspelen binnen een algemeen tekentheoretisch kader (dat van Nelson Goodman), en voorzien wordt van een zeer precieze en bruikbare terminologie. Voor-, en tegenargumenten kunnen daarmee nauwkeuriger onder woorden gebracht worden — en dat wordt hoog tijd in een debat dat vaak wordt gekarakteriseerd door een verkeerd soort hartstocht.

NOTEN

1. Goodman, N. *Ways of Worldmaking*, Hassocks, 1978, p. X
2. Ibidem, p. 5
3. Couperus, L. *Iskander*, Amsterdam, 1975 (* 8^e druk*), p. 65 - 7
4. Wilcken, U. *Alexander der Grosse*. Berlijn, 1932, p. 95 - 6